

ציונים ופרפראות

'אמר קרא ראשית – ששוריה ניכרין'. 'ראשית' בגימטריא 'שיריים ניכרין' עם הכולל (גליונות קהלות יעקב)

'אמר ליה רב חסדא: מאן ציית לך ולרבי יוחנן רבך...'. מצינו ביטוי זה אצל רב חסדא ארבע פעמים; כאן ובגדרים נט. שבועות י. מעילה יב. ומלבד אלו לא נמצא ביטוי זה בתלמוד.

'כי סחיט להו בציר להו שיעורא'. סיכום שיטות הראשונים בשיעור לקבלת טומאה באוכלין – ע' במובא בנבחים לא קו.

'אמר רבא גזירה דילמא אתי בהו לידי תקלה'. וכן אמר רבא בזומא כו. וכן אמרו בכמה מקומות בגמרא ובפוסקים, לאסור השהייה של דברים מסוימים, שמא יבואו בהם לידי תקלה. ראה עוד בספר מר קשישה (ערך 'תקלה') ובשו"ת חות יאיר קמב; רב פעלים ח"א יו"ד יא.

דף לד

'הכא נמי בשליקתא ומאיסתא'. ויתכן אם כן שרב הונא אינו חולק באופן זה שהחטים שלוקות ומאוסות שזורקין בין העצים, שהרי אין בהן חשש תקלה. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. או יתכן שרב הונא אוסר כדי שלא ישלוק לכתחילה ובתוך כך יבוא לידי תקלה, או מטעם 'לא פלוג רבנן' (עתוס' ב"ק קטו: חדושי רבנו דוד תורי"ד והגהות מלא הרועים כאן).

על דברי רש"י שחטים שנמאסו בטלו מתורת 'אוכל' ואינם מטמאים – ע' במובא לעיל יח.

יש מדייקים מרש"י שאותן חטים מותרות בהנאה לזרים, כי משמע שהיו מחמים חמין לרבי עצמו. ומפרשים הטעם הואיל ונמאסו ונפסלו מאכילת אדם לכך פקעה מהן קדושת תרומה. ויש מפרשים שלדעת רש"י מותרת התרומה בהנאה של כילוי לישראל לאחר שניתנה לכהן וזה מכרה או נתנה לישראל (ע' בתשובות המבי"ט ח"ב קצח). ויש מפרשים שאיסור הנאה של כילוי לזר אינו אלא מדרבנן, ולצורך רבים התירו (ער"ש תרומות יא, ט ועוד). ויש מי שכתב שהואיל וההנאה מן החמין נעשית לאחר שכבר כלו העצים, אין זו נחשבת 'הנאה של כילוי' הלכך מותר לישראל (עפ"י גור אריה. והגרשו"א בשיעוריו הצריך עיון בדבר שהרי רוב ההנאות כך הן, שאינן בשעת הביעור עצמו).

ואולם בתוס' מבואר שהיא אסורה לזרים, והיו משתמשים בחטים לצורך הכהנים שבבית רבי (בצל"ח כתב שבכהן אחד די להתיר ההסקה לכולם, כי 'נר לאחד נר למאה'. ותימה, שאפילו אם נאמר שמותר להאכיל כרשיני תרומה לבהמה שיש בה שותף כהן [ויש אוסרים גם בזה, שהרי כשנותן לאכול מכזין גם להנאת ישראל], כאן הלא לצורך הכהן לבדו היה אפשר לחמם כמות מועטת. וצ"ע. משיעורי הגרשו"א). ומשמע לכאורה מדבריהם שתרומה טמאה שנפסלה למאכל אדם אסורה בהנאה לזרים. אך יתכן שאין מדובר לדעתם שנמאסו החטים עד שנפסלו מאכילת אדם, לכך נשאר קדושת תרומה עליהם. ויש נפקותא בדבר בשמן תרומה טמא וכדו' – להשתמש בו לתעשיית תמרוקים או תרופות (ע' בכל זה בחזון איש דמאי טו, א; משפט כהן לז; מנחת שלמה סב, טז).

'עיבור צורה'. ביטוי זה מתפרש על פי דברי כמה ראשונים (ע' בפירוש רבנו חננאל כאן ולהלן עג: וכן הוא בפירוש המשנה לרמב"ם להלן פ"ז וברש"י מנחות ה.) שיניח את הבשר עד שיסריח וישתנה מצורתו, שלא יהא ראוי להאכל כלל. ואולם רש"י כאן (וכ"מ ברש"י מנחות ז, ג) כתב שעיבור צורה בלחם [מה:] כתב שיניחנו עד שייפסל בלינה, וזהו עיבור צורתו.

התוס' לעיל (טו. ד"ה ולד) צדדו שמא די בלינת לילה הגם שאינו נפסל ב'נותר' כגון בשלמים (וע"ש בקובץ שעורים וברכת אברהם. וע"ע תוס' להלן פב. ומנחות ג:). ואילו הרב מברטנורא (שקלים ז, ג) כתב שעיבור צורה בבשר שלמים היינו הנחה ליום השלישי, שאז נפסלים בנותר. וע"ע צ"ח כח. שו"ת חתם סופר או"ח קנה ויו"ד קיד; אחיעזר ח"ב כו, ה; מקדש דוד יז, ד.

'אלא אי אמרת פסול הגוף, למה לי עיבור צורה'. משמע מכאן שפסול הגוף שבהסח הדעת לריש לקיש – פסול דאורייתא הוא, שלכן נשרף מיד ואין צריך עיבור צורה [ואולם לרבי יוחנן אינו אלא משום מעלה דרבנן, כי מצד הדין אין חוששים לטומאה אלא בספק הנוול בריעותא ידועה וברשות היחיד, ובדבר שיש בו דעת לישאל דוקא] (עפ"י חזו"א קטש לדף כא; טהרות י, ג. ובשו"ת אחיעזר (ח"ב מ, ה) נקט שגם לרבי יוחנן הוא פסול דאורייתא).

ולמד זאת ריש לקיש ממשמרת תרומתי שאין התר לאכול תרומה אלא אם היא שמורה, ואם אינה שמורה – פסולה לאכילה [אבל לרבי יוחנן אין בכתוב זה אלא ציווי על שמירתה ולא פסול] (עפ"י קובץ ענינים).

ובפני יהושע כתב שפסול הגוף של הסח הדעת אינו אלא מדרבנן, ואף על פי כן אפשר לשרוף הקדשים שארע בהם פסול זה בלא עיבור צורה.

(ע"ב) 'אלא אי אמרת פסול הגוף הוי, אמאי הורצה (ציץ)? – מאי נפסל, נפסל בטבול יום'. ומדובר שלא הסיח דעתו מן הבשר, הגם שנטמא – הלכך אין כאן פסול 'הסח הדעת' ומועיל ריצוי הציץ על הטומאה (עפ"י ראש יוסף וחזון איש קכד).

והוסיף בחזו"א שלפי מה שהסיק רבי ירמיה נדחים דברי רב ששת לעיל, שאין הטומאה מחייבת הסח הדעת. ולכך כינה רבי ירמיה לדברי רב ששת 'שמעתתא דמחשכי'. ונראה שזו כוונת רבנו חננאל.

וע"ע מהרש"א (בתד"ה למה) שפירש בדרך אחרת; כיון שהסח הדעת בא על ידי הטומאה – מועילה הרצאת הציץ על הטומאה. וע"ע אחיעזר ח"ב א, ז. וצ"ב.

ושמא י"ל שלא אמר רש"י שהתרומה שנטמאה כבר נפסלה בהסח"ד אלא מפני שמן הסתם כבר איננה מונחת במקום שמור מפני שכבר אין לה תקנה ואין בה דין 'משמרת' (וצ"ע בריטב"א גטין ס:), אבל בשר קדשים שטעון עיבור צורה י"ל שזקוק לשמרו עד שתעבור צורתו כדי שלא ייפסל בפסול הגוף דהסח הדעת וי"ל שהוא שמור בעזרה ואין בו הסח הדעת [ולכך לא פרש"י גבי לול כפרוש התוס', שלדעתו בוריקה ללול אין פסול הסח"ד]. ואף לפרוש התוס' שבוריקה ללול נפסל בהסח"ד יש לומר שזה רק כשאין ריצוי ציץ ואין צורך בבשר, על כן אינו שמור, אבל כשיש ריצוי ציץ ועדיין צריכים את הבשר, יש בו חובת שמירה.

'כי סליק רבין אמרה לשמעתי קמיה דרבי ירמיה ואמר, בבלאי טפשי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו...' –

'פירש הרמב"ם ז"ל בתשובת שאלה דר' ירמיה לטעמיה דאמר (בסנהדרין כד) במחשכים הושיבני כמתי עולם – זה תלמוד בבלי. וטעמא משום דלא נהירי להון טעמי דמתנייתא כהלכה כמה דנהירי לרבנן דארץ ישראל. ור' זירא נמי בעי דלשתכח ליה טעמיה דבבלאי משום דלא נהירן ליה בתר דשמע טעמא דמערבאי, דמנהגא דעלמא דמדכר איניש טפי מאי דגמר ברישא.

מיהו לאו בכל הדורות היה כן אלא בימי רבה ורב יוסף ואביי ורבה דהוו להו שמדות, כדאיתא בהשוכר את הפועלים... וזהו טעמן של ר' זירא ור' ירמיה. אבל אחרי כן נתגברה התורה בבבל, כל שכן בימי רב אשי דאמרינן מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. עד כאן דברי רבינו ז"ל וחיים הם למוצאיהם' (ריטב"א יומא נז – עפ"י שו"ת הרמב"ם תלז).

ע"ע בספר הישר לרבנו תם, תשובה מח.

עוד בענין 'מחשכים' ע' במובא ביוסף דעת סנהדרין כד מכתבי ר' צדוק הכהן מלובלין.

'מכדי זריעה נינהו, מה לי השיקן ואחר כך הקדישן מה לי הקדישן ואחר כך השיקן'. ההשקה הרי היא כזריעה, שנותנם בכלי שאינו מקבל טומאה כגון כלי אבנים, ומשקעם במי מקוה עד שיהיו מי המקוה צפים על הכלי, וכשהכניסם תחת המים הרי הם כאילו ורועים במקוה (עפ"י רבנו חננאל כאן ובביצה יח. וערש"י ביצה יז. ובראשונים ביצה יח).

בסגנון אחר: כשם שהורעים מתחברים לקרקע ובטלים אליה ונעשים כחלק ממנה, כך המים המושקים במקוה מתחברים למקוה ובטלים לו [והרי הם בעצמם 'מקוה מים'. עפ"י הגר"ח הל' טו"א ז,ה] (עפ"י תרומת הדשן סו"י רנד; קובץ שעורים. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א קכ, א ו ד"ה ולכן; שו"ת דעת כהן קטט).

בוה ישבו אחרונים קושית האור-זרוע (מקואות שלה) על מה שאמרו שמשקים אינם נעשים אב הטומאה מפני שאין להם טהרה במקוה, והלא יש להם טהרה במקוה על ידי השקה – אך לפי המבואר ההשקה אינה פעולה המטהרת כטבילה, אלא פעולתה וענינה בביטול המשקה למקוה וכמי שאינם בעולם. [ומכל מקום אין זה דומה ממש לחטים שורעין ונשתרשו שנחשבות במציאות כחטין אחרות. וזהו שאמרו (בתוספתא טבו"י א) חומר באוכלים שאין במשקים שהאוכלים אין להם טהרה מטומאתם משא"כ במשקים – הגם ששניהם נטהרים בזריעה, אך באוכלים נחשבים כדבר אחר ממש הלכך האוכלים כמות שהם במצבם הראשון – אין להם טהרה, משא"כ בהשקת משקים הריהם במציאות אותם משקים אלא שבטלים למקוה ונטהרים בכך. עפ"י ר"ש טבו"י ב,ב].

דף לה

תנא, כוסמין מין חיטין. שיבולת שועל ושיפון מין שעורין... הראשונים פרשו הלכה זו לענין צירוף המינים לתרומה או לחלה (ערש"י ותוס'; ר"ש ריש כלאים, ועוד). וכתב הר"ן שאין לפרשה על צירוף לאכילת מצה – כי ודאי כל חמשת מיני דגן מצטרפים, שאם אכל מבין כולם כזית – יצא ידי חובתו, וכמו ששנינו לענין מרור (לט). שכל הירקות הכשרים למרור מצטרפים לכזית. וכן מבואר מדברי שאר המפרשים והפוסקים (ע' במובא להלן לט. וכן נראה ממה שמבואר בגמרא (לט). שאילולא הקש מרור למצה לא היינו מכשירים במרור מינים הרבה. ואילו במצה המינים אינם מצטרפים מסתבר שגם במרור היה הדין כן, שהרי המקור למינים הרבה אינו אלא ממצה ודיו שיהא כמותו).

ואולם בספר מנחת חינוך (י"ד) פקפק בדין זה וצידד לומר לדעת כמה מהראשונים שאין מצטרפים לכזית אלא מינים השייכים זה לזה כגון חיטים וכוסמים אך לא חטים ושעורים. ולפי זה מובן היטב שהובאה הלכה זו לענין משנתנו, ולא נקטוה כאן אגב גררא.

ולפירוש הראשון – שהוא העיקר – יש לפרש שהביאו זאת כאן כדי לדייק בהמשך 'הני אין אורז ודוחן לא', שאילו היו כל החמשה סוגים לעצמם, לא היה זה דיוק כי י"ל תנא ושייר דאטו תנא כי רוכלא וליויל, אך כיון שבעצם לא מנה אלא שני מינים, היה לו לתנא למנות אורז ודוחן ולא כוסמין ושיפון הכלולים בחטים ושעורים (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

פרטי דיני מיני הדגן, חלוקתם וצירופם – במנחות ע.